

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת לך לך, תשס"ה
מספר 571מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על ניסיונותיו של אברהם אבינו

אברהם אבינו ידוע במסורת היהודית כבעל ניסיונות גדול ביותר: "עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכולם" (אבות ה, ג). להלן ננסה לברר מה טיבם של ניסיונות אלו? מיהו שאמור לצאת נשכר מהניסיון? ומה התועלת שבו? שאלות ששבות ועולות שוב ושוב בכתבי הפרשנים בכל הדורות. הניסיונות הראשונים שנתנסה בהם אברהם מופיעים מיד בפתיחת פרשת לך לך, ומהם אפשר ללמוד מעט על מהות הניסיון בכלל ועל ניסיונותיו של אברהם אבינו בפרט.

הצו האלוקי שניתן לאברהם לעזוב את בית אביו ואת מולדתו וללכת אל ארץ לא נודעת, צו זה העמיד אותו בפני דילמה ערכית ממדרגה ראשונה; מצד אחד עומד הצו האלוקי המוחלט שיש לציית לו, ומצד שני עומד הערך של כיבוד אב, שאף הוא ערך חשוב ביותר.¹ ובין שני ערכים חשובים אלו צריך היה אברהם להכריע. והנה לעומת הפשטות שבה מספר פסוק ד: "וַיֵּלֶךְ אַבְרָם פְּאֶשֶׁר דְּבַר אֱלֹהֵי ה'", רומז הכתוב בפרק יא:לא, שהניתוק מבית אביו, מהתכניות והתקוות של אביו, לא היה קל לאברהם:

יא:לא - יציאת תרח	יב:ה - יציאת אברהם
וַיֵּקַח תָּרַח אֶת-אַבְרָם בְּנוֹ	וַיֵּקַח אַבְרָם
וְאֶת-לוֹט בֶּן-הָרֵץ בֶּן-בְּנוֹ וְאֶת שְׂרֵי פְלֹתוֹ...	אֶת-שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ וְאֶת-לוֹט בֶּן-אָחִיו וְאֶת-כָּל-רְכוּשָׁם
וַיֵּצְאוּ אִתָּם מְאוּרַכְשֵׁי	...
לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן	וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרֶץ כְּנָעַן
וַיִּבְאוּ עַד-חָרָן וַיִּשְׁבוּ שָׁם.	וַיִּבְאוּ אֶרֶץ כְּנָעַן.

השימוש במילים וביטויים דומים בשני הכתובים הללו מלמד שההליכה בעקבות אביו הייתה חשובה מאין כמוה לאברהם, ואף על פי כן הוא ציית לצו האלוקי והלך אל ארץ לא נודעת. הרב מרדכי ברויאר הראה בצורה נפלאה את שתי הפנים השונות בהליכתו של אברהם,² ומפירושו ניתן להבין את גודל הדילמה שבפניה עמד. הצורך לבחור בין ערכים הוא אחד המאפיינים בניסיונותיו של אברהם אבינו. לא כל-כך קשה לעשות את הדבר הנכון, כאשר ברור לחלוטין מה נכון ומה לא. הניסיון האמתי הוא בצורך להכריע בין שני ערכים חשובים, כאשר אין דרך לממש את שניהם כאחד. בניסיונותיו חוזר אברהם שוב ושוב להכרעות ערכיות שכאלה. כך בהמשך הפרק חייב הוא להכריע אם להישאר בארץ שאליה שלח אותו אלוקים או לרדת מצרימה כדי להציל את בני ביתו מן הרעב. ההחלטה לרדת למצרים מעמידה אותו שוב בדילמה; כיצד לשמור על כבודה של אשתו במצב של סכנה אפשרית לחייו שלו. במקרים אלו אין צו אלוקי, והוא חייב להכריע לבדו, כשהתורה אינה מפרשת לנו אם בחירתו הייתה נכונה.³ עצם ההכרעה והמעשה שנובע ממנה היא עמידתו של אברהם בניסיון. הצורך להכריע בין ערכים מתנגשים איננו ייחודי לניסיונות אברהם, ונראה שהוא מאפיין ניסיונות בכלל, גם כאלו שאנו נאלצים לעמוד בהם היום.

¹ חישוב פשוט על פי הכתוב בבר' יא:כו, לב ובר' יב:ד מלמד שאחרי לכתו של אברהם חי תרח חי עוד שישים שנה בחרן. אברהם לא נפרד רק מבית אביו, אלא עזב את אביו הזקן לבדו, ללא תומך מבני המשפחה בימי זקנתו.

² הר' מרדכי ברויאר, פרקי מועדות, ירושלים תשמ"ו, כרך א, עמ' 266-271.

³ ראו למשל את פירושו של הרמב"ן הטוען שאברהם חטא בכך שירד מצרימה, ומולו רש"י, רד"ק ורלב"ג אשר אינם שופטים את אברהם לכף חובה.

מאפיין אחר בניסיונותיו של אברהם הוא ייחודי בתנ"ך לאברהם בלבד. עיקר ניסיונותיו מתרחשים במישור ההכרתי, בתוך נפשו של אברהם, ואף שהוא מקבל על עצמו סבל והפסד, בסופו של דבר הוא יוצא נשכר. בנכונותו של אברהם לעזוב את בית אביו ולוותר על עברו, הוא עמד בניסיון, מבלי שנדרש בסופו של דבר לעשות זאת באופן מוחלט. הוא עזב אמנם את ביתו והלך לארץ לא נודעת, אך עם כואו אל הארץ הוא מצא שבהיענותו לצו ה' זכה גם לקיים את רצונו של אביו להגיע אל ארץ כנען. כך שבעצם הוא לא ניתק לגמרי את קשריו עם עברו. מאוחר יותר, כאשר יבקש אברהם להביא אישה לבנו, ישוב הקשר עם בית אביו ויתחזק. מאפיין זה בא להדגיש שה' רואה ללבב ולא תמיד יש הכרח לסבול בפועל בכדי לעמוד בניסיונותיו. אלא שלחסד זה זכה אברהם לבדו. איוב לעומתו התנסה בסבל רב, ולא במישור ההכרתי בלבד, וכמוהו גם רוב בני האדם העומדים בניסיונות עד ימינו אנו. רק לעתים רחוקות זוכים לחסד זה, שבו הנכונות האמתית לעמוד בניסיון מספיקה, ובסופו של דבר הכול מסתדר על הצד היותר טוב.

עד כאן מעט על מהות הניסיון, אך לשם מה לנסות בכלל? מיהו המפיק תועלת מהניסיון? שלוש שיטות יסודיות מצויות כבר במדרש בראשית רבה (פרשה לב, ג):

כתיב ה' צדיק יבחן ורשע ואהב חמס שנאה נפשו' (תה' יא:ה), אמר רבי יונתן: היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים, שאינו מספיק לקוש עליהם אחת עד שהוא שוברם, ומי הוא בודק בקנקנים יפים אפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינם נשברים, כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן'. וכתוב (בר' כב:א) 'והא-להים נסה את אברהם'. אמר רבי יוסי בן חנינה: הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה כל שהוא כותשה היא משתבחת וכל זמן שהוא מקיש עליה היא משתמנת, ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה, אינו מספיק לקוש עליה אחת עד שהיא פוקעת, כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים, אלא את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן'. א"ר אלעזר: משל לבעל הבית שהיה לו ב' פרות אחת כחה יפה, ואחת כחה רע, על מי הוא נותן את העול לא על זאת שכחה יפה? כך הקב"ה מנסה את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן'.⁴

שלוש הדעות במדרש זה מייצגות שלוש תפיסות שונות על הנמען של הניסיון. היוצר מקיש על קנקניו כדי לבדוק איזה מהם טוב לשימוש. הנמשל הוא - אלוקים בוחן ובודק את האדם בכדי לדעת עד כמה הוא חזק ועמיד ועד כמה יצלח למלאכתו. לעומת זאת הפשתני מנפץ את הפשתן בכדי לעדן אותו ולשפרו. אם גבעולי הפשתן טובים וחזקים, הרי ככל שינפץ אותם יותר כך יוציא מהם סיבים דקים ועדינים יותר. הנמען של הניסיון במקרה זה הוא המנוסה עצמו, אשר משתפר ומתעדן על-ידי הניסיון. הניסיון במשל הפרות הוא עול המונח על צוואר הבהמה אשר אליו רותמים את המחרשה. הנהנה ממעשה זה הוא השדה הנחרש המצמיח אח"כ את פירותיו, ובנמשל: הקוראים בתורה והעולם כולו, אשר רואים בבעל הניסיון מודל לחיקוי ולומדים ממעשיו. רבים מפרשני ימי הביניים נחלקו פחות או יותר על פי שלוש שיטות אלו. ר' אברהם אבן עזרא טען שאלוקים ניסה את אברהם כדי לדעת עד כמה הוא ירא ה' וכדי לתת לו שכר על כך. רמב"ן הלך בדרך הפשתני וגרס שעיקר הניסיון הוא לטובתו של המנוסה. רש"י ורד"ק סברו שניהם שסיפור הניסיון בא לחנך את העולם, בזמנו של אברהם, ובכל מקום וזמן שבו קוראים ולומדים את סיפורי אברהם.⁵

ד"ר גבי ברזלי
המחלקה לתנ"ך

⁴ ראו גם במדרש תנחומא, פרשת וירא, סימן כ.

⁵ תקצר היריעה מלעסוק בפרשנות החדשה בנושא זה, וראו למשל: הר' אליהו כ"י-טוב, "ניסיונות", ספר הפרשיות, כרך א, עמ' שנ"א-שנ"ו; ישעיהו ליכוביץ, חמישה ספרי אמונה, ירושלים תשנ"ה, עמ' 17-25.